

Предметне самовизначення медіа-філософії

Дроботенко М.О., кандидат філософських наук, докторант кафедри
філософії ХНПУ імені Г.С.Сковороди

У контексті сучасних медіа-філософських розмірковувань, можна виділити декілька концепцій філософії медіа. З одного боку, філософія медіа сприймається як нова фундаментальна дисципліна у рамках канону академічної філософії. З іншого боку, проект філософії медіа пов'язаний з новою орієнтацією філософського саморозуміння. Прагматична філософія медіа може бути визначена як активний міждисциплінарний підхід, «теоретична службова дисципліна» для мистецтва і гуманітарних наук, комунікації і засобів масової інформації, який слугує «реабілітації прагматичного самоврядування розуміння сучасної академічної філософії». В опціях освіти і виховання становлення і розвиток медіа філософії пов'язаний з осмисленням перехід від освітньої культури, яка була сформована за допомогою друкованого слова і усної мови до форми освітньої практики, в якій функціонує та набуває центрального значення мультимедійне середовище Інтернету. У зв'язку з цим визначається ще одне проблемно-тематичне поле для філософії медіа: сформулювати відповіді на означені вище виклики медіа для освіти, сформулювати принципи Інтернет-орієнтованої освітньої культури, здійснити аналіз підґрунтя та перспектив розвитку медіа-освіти в епоху Інтернету, здійснити внесок у формування нової структуризації освітнього медіа-ландшафту

Ключові слова: *філософія, медіа-філософія, освітній простір, медіа, Інтернет, освітня культура.*

Як відповідь на потужний розвиток технологій зв'язку у ХХ ст. виникла філософія медіа, адже швидке зростання і зміна різних технологій вимагали вивчення історії, змісту і наслідків різних засобів масової інформації і комунікації або ЗМІ у звичному значенні цього слова. Цим питанням приділяли значну увагу Вальтер Беньямін, Гюнтер Андерс, Маршалл Маклуен, Вілен Флюссер та інші

Формування філософії медіа, або «медіа філософія» розпочалося у кінці 1980-х років, в основному в німецькомовному інтелектуальному просторі. Особливо потужно дебати відбувалися на початку 21-го століття після того, як у ряді опублікованих робіт був використаний термін «Медіа-філософія (Medienphilosophie)». Зокрема, Франк Хартманн «Медіафілософія» («Medienphilosophie», 2000), де Ф. Хартманн проводить історико-філософське вивчення того, як засоби масової інформації впливають на філософію;

М. Сандбот «Прагматичні медіа філософії. Підстави нової дисципліни в епоху Інтернету» (Pragmatische Medienphilosophie. Grundlegung einer neuen Disziplin im Zeitalter des Internet. Weilerswist) [11] Серед дискусійних питань особливе місце займали такі, як: що таке медіа, яке значення вони мають для розуміння людини, історії і культури, для сприйняття і мислення, реальності і діяльності; як змінюється філософський дискурс разом зі зміною засобів масової інформації; що вони були також про необхідність інституціоналізації нової дисципліни «медіа-філософія».

В англomовному філософському дискурсі слід відзначити роботи М. Хансена «Нова філософія для нових Медіа» («New Philosophy for New Media».2004) [9], та Ю. Такера, щодо взаємозв'язку людського тіла і цифрових засобів масової інформації. Теорія медіа тут розглядається в контексті так званої біоморфної теорія медіа - і т.д., а головна мета «філософії медіа» мислиться як спроба переписати історію філософії, розуміння людини, культури і політики через призму засобів масової інформації та зрозуміти роль засобів масової інформації в людському сприйнятті і мисленні.

У контексті сучасних медіа-філософських розмірковувань, можна виділити декілька концепцій філософії медіа. З одного боку, філософія медіа сприймається як нова фундаментальна дисципліна у рамках канону академічної філософії (Бернард Сігерт, Лоренц Енгель, Крістіан Восс), що пов'язана з основоположними проектами, сформульованими у 19 ст. з епістемології, філософії науки та аналітичної філософії. З іншого боку, проект філософії медіа пов'язаний з новою орієнтацією філософського саморозуміння, який Р. Рорті назвав «прагматичним поворотом» [4, с. 149]. Під цим розуміється перехід до форми філософської діяльності, яка основну увагу приділяє уже не теоретичним питанням , а прагматичним питанням - щодо корисності нашого мислення у контексті дійсності (моральних, політичних, соціальних). Так, М. Сандбот визначає прагматичну філософію медіа як активний міждисциплінарний підхід, «теоретичну службу

дисципліну» для мистецтва і гуманітарних наук, комунікації і засобів масової інформації, який слугує «реабілітації прагматичного самоврядування розуміння сучасної академічної філософії» [11,с. 48]. Схожої позиції дотримується і Хартман, який не підтримував створення філософії медіа як окремої академічної дисципліни на своїх власних умовах з власним дослідницьким полем, пропонуючи замість цього, оформлення її як міждисциплінарної дослідницької платформи.

М. Сандбот звертає увагу на той факт, що використання засобів масової інформації є соціально та історично обумовленим. Він розуміє медіа (засоби масової інформації), перш за все, у якості інструменту для координації міжлюдських дій., відтак, засоби масової інформації миляться як невіддільні від цих дій. М. Сандбот услід Р.Рорті в його твердженні політичних і моральних стандартів ліберального і демократичного суспільства, проголошує респектабельний мету - досягнення ідеалів, таких як рівність, терпимість і свобода наукових досліджень, дискурсивність і солідарність. У зв'язку з цим медіа вивчаються в якості засобів інформації і комунікації, а у підсумку як засоби побудови можливості такої діяльності. Саме через самі медіа а не через теоретичне споглядання потрібно досліджувати конкретне, практичне і експериментальне використання засобів масової інформації, що здійснюється не тільки виробниками медіа, а й їх користувачами (як окремими особами, так і соціальними групами). Саме медіа та породжувана електронними медіа медіа-культура постають соціокультурним середовищем буття, життєвим простором людини. Зазначимо, хоча саме поняття «медіа», яка має своїм корінням латинське «media»- засіб, посередник, використовується достатньо давно, у сучасному розуміння цей термін став широко використовуватися з другої половини ХХ ст., коли його почали вживати для дослідження феномена масової культури. Поєднання медіа та масової культури дало народження одному з найбільш вживаних у сучасних дослідженнях медіа реальності феномену – медіа культури. Відтак і медіа почали розглядатися не просто у якості інструмента, при допомозі якого

передається інформація у процесі комунікації, а як специфічний вимір соціокультурного простору, певне медіакультурне середовище, у якому продукуються та транслюються культурні коди. Відтак «медійність — це екзистенціальний проект» [6, с. 25], а медіалізація постає як процес перетворення реального об'єкта в штучний, «тіло, яке майже повністю «медіатизоване», функціонує за допомогою протезів і говорить штучним голосом» [1, с. 125]. Медіалізація реальності, простору соціалізації та буття людини має своїм наслідком фізичне та духовне занурення людини у медіа реальність, її тілесну та духовно-інтелектуальну медіалізацію.

На думку, М. Степанова завдання прагматичної філософії медіа не у простому переписуванні філософського дискурсу з огляду на засоби масової інформації, або бути службовою дисципліною для ділових ЗМІ [12, с. 89]. Завдання прагматичної філософії медіа у вивченні конкретного медіа досвіду і використання медіа для того, щоб краще зрозуміти вплив засобів масової інформації, позитивні і негативні сторони діяльності засобів масової інформації. Вплив медіа це не тільки лінгвістичний компонент; він передбачає також візуальні, звукові, тактильні виміри. У зв'язку з тим, що сам досвід людини зазнає медіалізації, прагматична філософія медіа стає можливою завдяки наступним принципам:

1. Слід розглядати медіа і як статичні артефакти (технічні пристрої), і як процес їхньої роботи у прямому зв'язку з людиною, як безперервний процес, що розвивається і змінюється - як медіа досвід.

2. Медійний досвід укорінений у соціально-історичному контексті і не може бути відділений від його генези у соціально-політичних умовах.

3. Засоби масової інформації відкриті для змін і трансформації, вони є продуктом постійної зміни досвіду їх використання; це інтерактивна гра.

4. Медіа досвід стимулює рухатися вперед, отримуючи щось нове, заохочує новий підхід до навколишньої дійсності і єдності різних елементів досвіду.

5. Дослідження у галузі медіа не повинні здійснювати в абсолютних формулах [див: 12, с. 91].

Спроби визначення медіа-філософії як академічної дисципліни поміж іншим пов'язуються з колоквиумом по філософії медіа в Базелі у липні 2009 року, а Міжнародний науково-дослідного інститут культурних технологій і філософії медіа (the International Research Institute for Cultural Technologies and Media Philosophy) у Веймарі є однією з небагатьох успішних інституалізацій філософії медіа.

Як зазначають дослідники, філософії медіа потрібні свої власні умови, оскільки вона прагне мати справу з цілим набором різноманітних проблем, порівняно з традиційною філософією. На відміну від простої імітації філософських історичних підходів, в яких людина прагне описати себе, здійснюючи герменевтичне коментування існуючих канонічних текстів, медіа направлені на подолання категоріальних протилежностей людини і медіа. К. Восс вважає, що медіа-філософію слід розглядати як прагнення спрямоване на перцептивний та епістемологічний вимір відношень між медіа та суб'єктом [цит за:8] Як зазначає В. В. Савчук, філософське пізнання медіареальності передбачає перш за все визначення її впливу на людину, суспільство, культурний та освітній простір. І «якщо спочатку за сучасними медіа закріплюється інструментальний статус ..., то надалі ситуація рішуче змінюється: медіа не тільки стають самостійною, але і єдиною, або, підсиливши тезу, онтологічною умовою існування людини» [5, с. 10].

Осмислюючи необхідність філософії медіа як окремої дисципліни Д. Мерш зосереджується на проблемі реляційності, або проміжковості медіа (the in-betweenness of media). Середовище, яке означає середнє, береться за можливість для усіх культурних практик. Як указує Д. Мерш «Люди не можуть не медитувати». Середовище не може розглядатися як незалежне від його медіалізації (або посередництва) і навпаки. Д. Мерш наводить аргументи на користь концептуалізації середовища у термінах мета (це приставка в значенні перехідного стану (перехідний стан) (*meta* (in-between)

та «між, через, наскрізь» (*dia* (poiesis or bringing forth)). Медіалізація може бути зрозумілою завдяки особі месенджера [цит за: 8]. За словами С. Крамер середовище представляє дещо, а не репрезентує. Основна увага приділяється перекладу і передачі, а не створенню, що складають основну функцію медіа. Відтак, медіа-філософія може також бути зрозуміла як філософія, що міститься у самому середовищі медіа завдяки своїй матеріальності і реляційності, як, наприклад, медіа-філософія фільму може бути протиставлена філософії філософа того ж фільму [цит за: 8].

Дослідниця А. В. Костіна вважає, що сучасна масова культура, що спирається на віртуальні медіа «виступає як засіб реалізації не стільки гедоністичних і рекреаційних, скільки ідентифікаційних і адаптаційних стратегій ... через конструювання особливої віртуальної надбудови над реальністю» [3, с. 18]. Йдеться про формування специфічного віртуально-реального простору соціалізації людини, складовою частиною якого є і медіа-освітній простір.

Медіа-освіта (Інтернет-освіта) соціокультурною реальністю. Статистичні дані засвідчують бурхливий розвиток освітніх мереж на основі Інтернет-комунікації у розвинених країнах. Наприклад, в США у 2000-х роках кількість студентів, що отримують освіту на рівні вище середньої за допомогою Інтернет-простору, зростала на 12-14 % у рік, тобто у 6 разів швидше, ніж відбувалося загальне зростання чисельності студентів. Як наслідок вже у 2009 р., майже 25 % усіх студентів навчалася повністю у мережному освітньому просторі, використовуючи Інтернет-технології. За прогнозними розрахунками дослідників можна зробити висновок, що в районі 2015-2017 років переважна більшість студентів США вже буде навчатися на основі комунікації в освітніх мережах та використання різноманітних форм Інтернет-освіти [7]. Відтак, в опціях освіти і виховання становлення і розвиток медіа філософії пов'язаний з осмисленням перехід від освітньої культури, яка була сформована за допомогою друкованого слова і усної мови до форми освітньої практики, в якій функціонує та набуває

центрального значення мультимедійне середовище Інтернету. Цей перехід ставить питання щодо 4-х ідеалізованих припущень у саморозумінні традиційної освіти.

Перше основне припущення полягає у тому, що знання повинні передаватися у школах і у вузах як інституалізованих формах освіти, за допомогою спеціально визначених методик. Друге основне припущення полягає у тому, що заняття повинні проходити як спілкування між людьми, об'єднаних у спільному просторі, так би мовити «віч-на-віч», живе спілкування тут постає як базовий елемент навчального процесу передачі знань. У межах цього процесу – відповідно до третього припущення – викладачі/вчителі наділені повноваження адміністраторів знання. Четверте основне припущення витікає з перших трьох. Воно стосується структури знання - це знання розуміється як установлені факти, які вибудовані в ієрархічно організованому контекстному порядку. У контекст дискусій по філософії освіти протягом усього 20 ст., усі чотири припущення неодноразово обговорювалися і частково проблематизувалися з різноманітних точок зору. Тим не менше, вони можуть розглядатися в якості неявних керівних принципів для фактичної навчальної практики у більшості освітніх установ (шкіл, вузів). Під впливом трансформації медіа, яка відбувається нині, освітня практика сама проблематизує основні припущення, згадані вище. Освітні практики переорієнтовуються на динаміку самого знання, яке міститься в середовищі Інтернету, освітяни починають потребувати більш глибокого експериментального розуміння своєї власної практики, у межах якої вони можуть ретельно вивчати основні положення освітньої культури, сформованої друкованою книгою та усним мовленням.

Перше з чотирьох реконструйованих положень традиційної освітньої культури – поняття замкнутої сфери теоретичних знань – ставиться під сумнів у відкритому семіотичному світі Інтернету двома способами. Це відбувається, з одного боку, щодо фізичного простору знань, буквально у

класі чи конференц-залі. Як тільки учителі починають використовувати Інтернет у роботі зі студентами/учнями, школа, клас, група входять у віртуальний простір, який перевершує межі самої кімнати, в якій організоване навчання. З іншого боку, відбуваються зміни у символічному просторі знань, викликані трансцендуванням цих меж. Друге основне припущення традиційної освітньої культури також стає проблематичним з використанням Інтернету в освіті. В умовах Інтернет-орієнтованого викладання і навчання, зв'язок «віч-на-віч» більше не проявляється у звичному вигляді та розумінні, а радше набуває статусу моделі або парадигми освітньої ситуації спілкування. Комп'ютерно-опосередкована комунікація у двоякий спосіб впливає на характер освітньої комунікації: з одного боку, децентралізує спілкування, а з іншого слугує інструментом підтвердження значущості. Останнє має наслідки для третього основного припущення.

Використання медіа на уроках призводить до трансформації комунікативної структури. Це відбувається у формі децентралізації, таким чином, що викладачі уже не перебувають у якості адміністраторів знання, компетентних розглядати будь-яке питання. Це ставить під сумнів традиційну легітимацію влади учителя і класичну структуру уроків. Учителі більше не видаються суверенними адміністраторами ієрархічно організованої структури знання, яка повинна бути визначена у навчальній ситуації. Замість того, щоб зіткнувшись з інформаційним перевантаженням проявленим в Інтернеті, вони набувають нових обов'язків щодо оцінки і комунікативно-прагматичних навігаційних задач.

Поняття ієрархічно структурованого знання також зазнає зміст у системі Інтернет-орієнтованої освіти. На його місці ми знаходимо досвід мережевої гіпертекстуальності, в інтеративному режимі, який постійно розвивається, і потенційно безкінечного контексту посилань, графічних, образних та акустичних ознак. Це особливо дається взнаки за відсутності внутрішнього порядку або іманентної системності, яка б об'єднувала ці дані. Замість цього

– постійно зростаючий виклик для користувачів, самотійно навести порядок у хаосі даних, опираючись на рефлексивні розмірковування і використовуючи відповідні чисті інструменти (закладки, пошукові системи, інтелектуальні агенти і т.д.). Знання змінюються від об'єктивного наперед даного запасу упорядкованих фактів до постійно мінливих артефактів з інтерсуб'єктивно опосередкованими судженнями. «Інтерактивний гіпертекстовий сектор медіапростору - це необмежений і поповнюваний ресурс найрізноманітнішої інформації, яку можна розглядати і як основу для наповнення освітніх програм, і як предмет навчальних дослідницьких робіт» [1, с. 32].

У зв'язку з цим визначається ще одне тематичне поле для філософії медіа: сформулювати відповіді на означені вище виклики медіа для освіти, сформулювати принципи інтернет-орієнтованої освітньої культури, здійснити аналіз підґрунтя та перспектив розвитку медіаосвіти в епоху Інтернету, здійснити внесок у формування нової структуризації освітнього медіа-ландшафту.

Для прикладу, деконструктивістська філософія медіа Ж. Дерріда може допомогти зрозуміти, що нинішня трансформація медіа не підриває конституцію змісту і значення, а скоріше дає закони, які вже діють. «Інтернет приносить основні ідеї філософської деконструкції «вниз на землю» [13, с. 17]. Мається на увазі, що через форми зв'язку, характерні для Інтернету, гносеологічні ідеї і інтуїції деконструктивізму усе частіше стають неявною складовою здорового глузду. Відтак, розуміння перетворень, що відбуваються на рівні нашого повсякденної епістемології, уможлиблюється через розгляд медіа-філософської сутності мислення. Адже, Інтернет, концептуалізований Майк Sandbothe як трансмедіум (Transmedium) поєднує чуттєве сприйняття (простір, час), знаково-символічні форми (образ, музика) та «технічні вкраплення медіа» (видавництво, радіо, телебачення, кіно), а його використання у конкретних раціональних діях людей у різних відносинах, і це узаконює його всередині цих нових дій і відносин.

Те ж саме стосується і освітніх наслідків медіа-філософії побудованої на основі неопрагматизму Р. Рорти. Інтернет уможливує не тільки зміст і значення з'являтися в іншому епістемологічному світлі. Наші відносини з інтерактивними даними також можуть призвести до переоцінки смислопороджуючих станів і функції, або самі інтерактивні дані можуть стати такими.. Знання більше не з'являється у першу чергу як копія або конструювання реальності, яка повинна бути пізнана, але проявляється через свою прагматичної функцією - слугувати інструментом для активної та експериментальної зміни реальності і формування світу.

Література:

1. Жижек С. Киберпространство, или Невыносимая замкнутость бытия [текст] / С.Жижек // Искусство кино. – 1998. – №1. – С. 119 – 128.
2. Иванова Т. В. Медіаосвіта та медіаграмотність як актуальні тенденції виховання сучасної молоді [текст] / Т. В. Иванова, В. Ф. Иванов // Педагогіка і психологія. – 2013. – № 2. – С. 46 – 55.
3. Костина А. В. Массовая культура как феномен постиндустриального общества [текст] / А. В.Костина.— М.: Издательство ЛКИ, 2011. – 352 с.
4. Рорти Р. Философия и зеркало природы [текст] / Р. Рорти / Перевод с английского В. В. Целищева. – Новосибирск: Издание Новосибирского университета, 1997. – 320 с.
5. Савчук В. В. Медиафилософия: формирование дисциплины [текст] / В. В.Савчук // Медиафилософия. Основные проблемы и понятия. / Под. ред. Савчук В.В. СПб., Изд-во Санкт-Петербургского философского общества. 2008. – С. 7 – 39
6. Савчук В. В. Конверсия искусства [текст] / В.Савчук. – СПб.: Петрополис, 2001. – 288 с.
7. Хуторской А. В. Образовательное пространство СНГ – проблема сравнительной педагогики: Научное издание [текст] / А. В.Хуторской. – М.: Научно-внедренческое предприятие «ИНЭК», 2006. – 247 с
8. Emphasizing media philosophy [electronic resource] // access mode: <http://tainabucher.com/2011/01/emphasizing-media-philosophy>
9. Hansen M. B. N. New Philosophy for New Media [text]. – Cambridge, Mass.: MIT Press. – 15 p.
10. Margreiter R. Medienphilosophie [text]. – Eine Einführung. Berlin: Parerga, 2007
11. Sandbothe M. Pragmatische Medienphilosophie. Grundlegung einer neuen Disziplin im Zeitalter des Internet. Weilerswist. –Velbrück Wissenschaft, 2001 [Sandbothe M. PRAGMATIC MEDIA PHILOSOPHY Foundations of a New Discipline in the Internet Age / Translated by Andrew Inkpin. – Online Publication: www.sandbothe.net 2005. – 235 p.]
12. Stepanov M. What is pragmatic media philosophy in philosophy of media? [text]// Pragmatism Today. – 213. – Vo l. 4. – Issu e 1., – P. 85 – 93.
13. Turkle S. Life on the Screen. Identity in the Age of the Internet [text]. – New York: Simon & Schuster, 1995.

Предметное самоопределение медиа-философии

Дроботенко М.А.

В контексте современных медиа-философских рассуждений, можно выделить несколько концепций философии медиа. С одной стороны, философия медиа воспринимается как новая фундаментальная дисциплина в рамках канона академической философии. С другой стороны, проект философии медиа связан с новой ориентацией философского самопонимания. Прагматическая философия медиа может быть определена как активный междисциплинарный подход, «теоретическая служебная дисциплина» для искусства и гуманитарных наук, коммуникации и средств массовой информации, который служит «реабилитации прагматического самоуправления понимания современной академической философии». В опциях образования и воспитания становление и развитие медиа философии связано с осмыслением перехода от образовательной культуры, которая была сформирована с помощью печатного слова и устной речи в форму образовательной практики, в которой функционирует и приобретает центральное значение мультимедийная среда Интернета. В связи с этим определяется еще одно проблемно-тематическое поле философии медиа: сформулировать ответы на указанные выше вызовы медиа для образования, сформировать принципы интернет-ориентированной образовательной культуры, осуществить анализ оснований и перспектив развития медиаобразования в эпоху Интернета, осуществить вклад в формирование новой структуризации образовательного медиа-ландшафта.

Ключевые слова: философия, медиа-философия, образовательное пространство, медиа, интернет, образовательная культура.

Thematic Self-Determination of Media Philosophy

Drobotenko M.

In the context of modern media philosophical considerations, there are several concepts of the philosophy of media. On the one hand, the philosophy of media is seen as a new fundamental discipline within the canons of academic philosophy. On the other hand, the project of the philosophy of media is associated with the new orientation of philosophical self-understanding. Pragmatic philosophy of media can be defined as an active interdisciplinary approach, "theoretical officer discipline" for the arts and humanities, communications and media, which serves as a "rehabilitation of pragmatic self-management of understanding modern academic philosophy." In education and training the establishment and development of media philosophy is associated with understanding the transition from education culture, formed by means of the printed word and the spoken language to educational practice, in which the multimedia environment of the Internet operates and acquires central importance. In this regard, another thematic field for the philosophy of media is determined: find answers to the expressed-above challenges of media for education, to form the principles the Internet-oriented educational culture, to analyze the background and perspectives of media education in the era of Internet, to contribute to the formation of a new structuring of educational media landscape.

Keywords: philosophy, philosophy of media, educational space, media, the Internet, educational culture